

RAFAŁ PANKOWSKI***The Populist Radical Right in Poland. The Patriots***

LONDON, ROUTLEDGE, 2010

Za pierwszego populistę wychodzących z komunizmu demokracji środkowoeuropejskich uznaje się Stanisława Tymińskiego. Ten zupełnie nieznanymi biznesmen, mieszkający na stałe w Ameryce Południowej, wszedł razem z legendą „Solidarności”, Lechem Wałęsą, do drugiej tury polskich wyborów prezydenckich w roku 1990. Pokonał m.in. pierwszego po II wojnie światowej niekomunistycznego premiera – Tadeusza Mazowieckiego.

Wielu obserwatorów, zaskoczonych sukcesem Tymińskiego, wierzyło, że ten populistyczny eksces będzie tylko zawstydającym epizodem, niemożliwym jednak do powtórzenia w sytuacji, gdy polska demokracja się umocni, a nowy system partyjny ustabilizuje.

Tymczasem 15 lat później rząd w Polsce stworzyła koalicja trzech partii posługujących się dyskursem populistycznym: konserwatywne **Prawo i Sprawiedliwość**, nacjonalistyczno-katolicka **Liga Polskich Rodzin** oraz **Samoobrona** – eklektyczna programowo partia populizmu agrarnego.

Czy zatem Polska jest jakimś specyficznym miejscem na mapie Europy? Nie. Jest wręcz przeciwnie. Polska jest w awangardzie światowych procesów politycznych. Z tym że w Polsce zachodzą one szybciej i mocniej.

W większości krajów europejskich mamy do czynienia ze wzrostem znaczenia ruchów prawicowego populizmu. Sukcesy radykałów szermujących hasłami ksenofobicznymi i antyelitarnymi są odpowiedzią na kryzys liberalnej demokracji, a ściślej – są objawem tego kryzysu.

Nic więc dziwnego, że prawicowy populizm stał się w ostatnich latach jednym z głównych obszarów badań i analiz w naukach społecznych. Socjologowie, politologowie, historycy idei oraz filozofowie wskazują rozmaite przyczyny popularności autorytarnych, nacjonalistycznych dyskursów, opisują programy oraz struktury elektoratów skrajnych ugrupowań.

Książka Rafała Pankowskiego pt. *The Populist Radical Right in Poland. The Patriots* jest niezwykle ważnym elementem w bogatej mozaice badań nad prawicowym populizmem w Europie. Zresztą publikacja imponuje licznymi odniesieniami do dorobku polskich i przede wszystkim zagranicznych autorów, co potwierdza wysokie kompetencje naukowe Pankowskiego.

Rafał Pankowski w swej pracy nie skupia się jedynie na opisanu dwuletniego okresu rządów koalicji PiS – LPR – Samoobrona, lecz kreśli szerokie, historyczne tło, bez którego nie da się wyjaśnić przyczyn wyborczych sukcesów polskich populistów.

Autor rozpoczyna swoje rozważania od analizy przedwojennych koncepcji politycznych nawiązujących do nacjonalizmu: obywatelskiego nacjonalizmu Józefa Piłsudskiego, nacjonalizmu etnicznego **Romana Dmowskiego**, radykalnego nacjonalizmu **Bolesława Piaseckiego** oraz neopogańskich poglądów **Jana Stachniuka**. W dalszych rozdziałach poświęconych okresowi po roku 1989 czy-

telnik dowie się, które spośród ugrupowań skrajnej i populistycznej prawicy nawiązywały lub wciąż nawiązują do tych tradycji ideowych.

Następnie Pankowski opisuje, jak nacjonalizm stał się jedną z idei legitymizujących władzę komunistyczną w Polsce po II wojnie światowej. W retoryce i działaniach PZPR widoczne były wpływy tradycji endeckiej, jak antysemityzm, antyniemieckość, odwołania do Polski Piastów. W rozdziale poświęconym okresowi PRL autor wskazuje też na wieloznaczność mitu „Solidarności” z lat 1980-1981. Ten bezprecedensowy ruch społeczny był interpretowany rozmaicie: jako liberalna emanacja społeczeństwa obywatelskiego, ruch robotniczy lub zryw narodowy. To ostatnie wyjaśnienie fenomenu pierwszej „Solidarności” stanie się po roku 1989 elementem tożsamości ugrupowań populistyczno-prawicowych z PiS na czele.

Upadek komunizmu przyniósł Polsce radykalne i często bolesne dla dużej części społeczeństwa zmiany. Okres transformacji ustrojowej to także budowa nowego systemu partyjnego, w którym pojawiły się również ugrupowania odwołujące się do przedwojennych tradycji politycznych, także tych radykalnych i nacjonalistycznych.

Rafał Pankowski bardzo starannie opisuje zmiany społeczne spowodowane wolnorynkowymi reformami i konstruowaniem demokratycznych instytucji. I, przywołując różnych autorów (od Dariusza Gawina, przez zagranicznych socjologów i politologów, po Jacka Zakowskiego), wskazuje, jak te radykalne przeobrażenia wpłynęły na wzrost popularności wątków nacjonalistycznych i autorytarnych w polskiej debacie publicznej.

Autor przywołuje w tym miejscu prof. Davida Osta, który w swej fundamentalnej książce *The Defeat of Solidarity. Anger and Politics In Post-communist Europe* wskazuje, że po 1989 roku w Polsce społeczny gniew był formułowany językiem prawicowego populizmu i był on kierowany przeciwko wykreowanemu wrogiem i instytucjom liberalnej demokracji. Frustracja i rozczarowanie grup społecznych poszkodowanych przez transformację były kanalizowane przez prawicowych populistów i wymierzone w „elitę”, „układ”, rozmaite mniejszości czy postkomunistów. Pankowski przytacza zresztą wiele przykładów na potwierdzenie tezy Osta, opisując np. działania liderów „Solidarności” (Mariana Krzaklewskiego czy **Zygmunta Wrzodaka**), którzy większą uwagę skupiali na walce ze spiskami zagrażający-

mi katolickiej tożsamości Polski niż na walce o prawa pracowników.

W kolejnych rozdziałach autor przedstawia losy ugrupowań populistycznych i skrajnie prawicowych w latach 90. Na szczególną uwagę zasługują zwłaszcza fragmenty poświęcone ekstremistycznym ugrupowaniom pozaparlamentarnym, o których wiedzę trudno czerpać ze środków masowego przekazu. Pankowski, jako jeden z najwybitniejszych znawców polskiego neofaszystu i współzałożyciel Stowarzyszenia „NIGDY WIĘCEJ”, kompetentnie i szczegółowo opisuje, jak przed dekadą kształtowały się skrajne formacje polityczne

nie nawiązujące do najbardziej radykalnych odmian polskiego nacjonalizmu. I czyni to nie bez kozery. Wszak wielu przedstawicieli tych, wydawać by się mogło, marginalnych partyjek po 2001 roku stanie się częścią elity władzy. Stamtąd będą się rekrutować niektórzy przyszli posłowie LPR, Samoobrony i PiS, a także wysocy urzędnicy administracji państwowej czy telewizji publicznej.

W książce znajdziemy też wszechstronne analizy PiS, LPR i Samoobrony, zawierające historie tych formacji, odwołania ideowe i założenia programowe oraz osiągnięcia na arenie wyborczej. Autor z wielką starannością rekonstruuje też okres rządów koalicji tych trzech formacji, nie ograniczając się jednak do omówienia poszczególnych posunięć gabinetów Kazimierza Marcinkiewicza i **Jarosława Kaczyńskiego**. Pankowski opisuje cały fenomen związany z próbą budowy tzw. IV RP, zwracając też uwagę na główne wątki debaty publicznej i otoczenie medialne (oraz zmiany na rynku medialnym związane z wejściem do głównego nurtu publicystów współpracujących do niedawna ze skrajnie prawicowymi periodykami).

Książka Rafała Pankowskiego jest z pewnością pierwszą, tak pełną i wszechstronną, analizą prawicowego populizmu w Polsce, jaka ukazała się w języku angielskim. Sposób prezentacji bogatego materiału faktograficznego, umiejętnie umieszczenie wywodu w kontekście historycznym i międzynarodowym oraz klarowna forma prezentacji wniosków na pewno spowodują, że zagraniczny czytelnik zyska znakomite i przystępne źródło wiedzy o meandrach polskiej historii i współczesności.

Myliliby się jednak ten, kto stwierdziłby, że jedynym adresatem tej publikacji może być czytelnik spoza Polski. Komplementarny charakter, wszechstronne ujęcie tematu i bogactwo faktograficzne czynią z książki Rafała Pankowskiego pozycję unikatową w polskiej politologii. Dlatego wydanie jej w wersji polskojęzycznej wydaje się być czymś pożądanym i nieuniknionym.

MICHAŁ SYSKA